

A BARLANG KINCSEI

A Vigilia 1949 december havi számában „A Szentírás és a legújabb felfedezések” címmel már beszámoltunk röviden arról a szenzációs leletről, melyet Judeának egy szinte hozzáférhetetlen barlangjában találtak a juhaikat legeltető beduinok. Azóta három esztendő telt el, s ezalatt a világ legkiválóbb tudósai kutattak, vizsgálódtak a barlangi tekercesek helyére, idejére, összes körülményeire vonatkozólag. Hatalmas arányú tudományos vita folyt éveken keresztül a szakirodalomban, míg ma már elérkeztünk ahhoz a ponthoz, hogy végleges és biztos ítéletet mondhassunk erről a felfedezésről.

A kincsek megtalálása.

A legfontosabb régészeti leletek mind a véletlennek köszönhetik felfedezésüket: egy földjét megművelni akaró munkás ásónya, egy ekevas váratlan kicsorbulása, egy csákány szikrázó pattanása vezette rá az embereket ósrégi kultúrák, népek, nyelvek és vallások emlékeinek megtalálására... Így bukkantak rá 1887-ben a Tell-el-Amarnai levelekre, 1896-ban a kairói geniza kincseire, 1903-4-ben az elefantinei levelekre, 1920-ban Dura-Europos városára, 1922-ben a biblosi királyi palotára, 1928-ban a Rasz Samrai ékiratokra stb. Az utolsó évszázad legjelentősebb és kihatásaiban leghatalmasabb fölfedezése is ilyen véletlennek köszönheti eredetét. Ain Feska, illetve *Chirbet Qumran* közelében, Jerikótól 12 km-re délre és a Holt tengertől 2 km-re nyugatra a Ta'amira beduin törzs pásztorai nyájukat legeltették 1947-ben. Az egyik pásztor egy elveszett bárány keresése közben egy barlang bejáratára talált, s meg akarván állapítani, nem tévedt-e oda a bárány, egy követ hajított be a szűk nyíláson, mely után nagy csörömpölés támadt odabent... Megrettenve futott el s elbeszélése után két idősebb társával nagy nehezen behatoltak a barlang mélyébe, ahol számos összetört cserépkorsót, egy-két ép edényt, s az edényekben papirusz és állatbőr tekerceseket találtak, számukra ismeretlen írással.

A Palesztinában akkor dúló arab-zsidó háború egyik szünetében megjelentek a beduinok az orthodox szent Márk kolostor apátjánál, Mar Athanasius Józsué Sámuelnél és később a jeruzsálemi zsidó egyetem tudós professzoránál, Sukeniknél és megvételre kínálták a talált tekerceseket. Négy tekerceset az apát, hármat pedig Sukenik vásárolt meg az egyetem múzeuma számára.

Akkor Palesztina fölött régészeti szempontból a „Departments of Antiquities” gyakorolta a főnbatóságot és ennek igazgatóját, a világszerte ismert kitűnő tudóst: Lankester Hardingot egyik sem értesítette a leletekről. Így történt az, hogy a beduinok

egy év alatt többször is jártak bent a barlangban, kifosztották, a számukra értéktelennek látszó dolgokat összetörték, széttépték, s mikor végre Lippens ezredes kinyomozta a leleteket rejtő barlangot és utána Harding de Vaux-val együtt kikutathatta azt, a valószínűleg eredetileg 200 tekercset őrző „könyvtárban“ csak törmelékeket és kb. 600 tekercstörédeket sikerült a pusztulástól megmenteni.

A barlang feltárása.

A barlang egy a sziklában természetes hasadás útján keletkezett üreg, mely 8 méter hosszú és 2 m. széles. 1949 február 15--március 5 között folyt le az első kutatás, melynek alkalmával kb. 50 agyagkorsónak cserepeit találták meg (egy-egy korsó átlag 60 cm. magas és 25-28 cm. széles volt), melyekbe impregnált lenvászónba csavarva helyezték el a kéziratokat. E lenvászón csomagokat azután szurokkal is lepecsételték, a korsót különleges fedővel látták el és légmentesen elzárták azok az ismeretlen egyének, akik valamikor 1900 évvel ezelőtt szent tekercseiket ide rejtették.

Harding és de Vaux, a jeruzsálemi Ecole Biblique igazgatója ez alkalommal kb. 600 papirusz és állatbőr töredéket gyűjtöttek össze, s ezek között számos olyant is találtak, mely még régebbi, mint a már említett hét tekercs. Sajnos a barlang nemcsak többszörös kirablásnak, hanem egyszersmind szándékos rombolásnak nyomait mutatta, s így a régészeknek és tudósoknak csak reménykedniök lehet abban, hogy esetleg esztendőök mulva megint jelentkezni fognak a beduinok a barlangban talált egyéb tekercsekkel, hogy most már csillagászati árat kérjenek rabolt kincseikért.

A Chirbet Qumran-i barlang korsói tipikus példái a hellenista kornak s hozzáértő archeologusok biztos megállapítása szeriut mindenképpen a Kr. előtti évszázadok valamelyikéből származnak. Már maga a tekercseket rejtő korsók ősisége figyelemre méltó bizonyíték a kéziratok régisége mellett, bár természetesen egymagában nem lehet döntő érv, mert hiszen korábban készült korsókba rejthettek jóval később is tekercseket. Érv azonban, mert nem valószínű, hogy ilyen sok korsót valahol megőriztek volna időtlen időkig, mondjuk több száz éven át... Mert vagy egyenest abból a célból készültek, hogy e tekercseket elrejtésük bennük, s akkor azok nem íródhattak a hellenista kor után; vagy egyéb használatban voltak, s akkor bizonyos idő múlva, maximum 100 esztendő alatt elpusztultak, eltörtek, s ujakat csináltak helyükbe.

A barlangban talált leletek.

A tekercsek nagy régiségére utal bennünket az is, hogy a barlangban nem találtak egyetlen pergament sem, hanem csak papiruszt és állatbőrt. A zsidók pedig már a Kr. u. II. században

pergament használtak szent könyveiknek leírására. Ha mármost sorbavesszük a leleteket, eddig a következőkről tudunk:

a) *Az orthodox szír kolostor tulajdonában vannak:*

Egy 7.15 m. hosszú állatbőr tekeres Izaiás könyvének 66 fejezetével.

Egy Habakuk próféta könyvéhez írt u. n. midras, mely a szentírási szöveg mindenegyves sorához kommentárt fűz és a próféta szavait saját korára igyekszik alkalmazni. Ez a 1.50 m. hosszú állatbőr tekeres döntő fontosságú a leletek korának megállapításában, mint erre még később rámutatunk.

Egy, a tekeréseket birtokló ősi zsidó szekta tanításait és törvényeit tartalmazó állatbőr tekeres, mely megállapíthatóan kb. 25-50 évvel később íródott, mint az Izaiás tekeres. („Sectarian Document“).

Egy ősi apokrif könyvet: Lamek könyvét tartalmazó tekeres, melyet azonban eddig még nem tudtak kinyitni, ugyanis annyira megromlott állapotban van, hogy a tudósok a modern vegyészeti tudomány minden eszközét igénybeveszik, hogy az állatbórt előzőleg úgy preparálják és olyan különlegesen erre a célra készült precíziós műszerrel nyissák ki, hogy lehetőleg egy betű se vesszen el az ősi szövegből.

b) *A jeruzsálemi zsidó egyetem múzeumának tulajdonában van a következő 3 tekeres:*

Izaiás könyvének töredékes állatbőr tekerese, mely a próféta könyvének 16. 19. 22-23. 28. 38-39 és 41-66. fejezeteiből tartalmaz kisebb-nagyobb részeket.

Egy apokrif írat, melyet Sukenik professzor a „Világosság és sötétség fiai harcá“-nak nevezett el.

Végül egy zsoltárokat és hálaénekeket tartalmazó tekeres.

c) A megtalált kb. 600 töredék között van többek között:

Mózes 1., 3. és 5. könyvéből származó töredék ősi u. n. négyzetes, fóníciai írással írva.

Dániel könyve két tekerésének három töredéke, az 1, 10-16; 2. 2-6 és 3, 23-30.

A Bírák könyvének részletei stb.

(Ezeknek a leleteknek a koráról és óriási jelentőségéről később szólunk!)

A leletek kora.

Amikor a Chirbet Qumrani szentírási tekerésekről megjelentek az első tudósítások és fényképmásolatok, hatalmas vita indult meg tudományos körökben arra vonatkozólag, hogy milyen korból származnak a barlang kincsei. Nem lehet ezeket a tekeréseket „sivatagi bibliának“ nevezni, mert eltekintve attól, hogy nem sivatagban találták meg azokat, Izaiás könyvén és Habakuk próféta könyvének két fejezetén kívül az ószövetségi Bibliának csak egyes töredékei kerültek elő. A tudományos vita, mely a

leletek korának megállapítása körül forgott, bizonyos fokig el is fajult, s ennek alapot szolgáltatott az a körülmény, hogy a tekeresek felfedezésének körülményeiről sokáig egymásnak ellentmondó és sokszor mesészerű híradások láttak napvilágot.

A különböző élesen szembenálló véleményekre okot szolgáltatott az is, hogy a tekeresek régisége első pillanatra szinte megdöbbentően hatott. A héber és arám nyelvű Szentírásnak legrégebb eddig ismert szövegtanúja a Kr. u. 895-ben íródott „Codex Prophetarum Cairoensis” volt. S amikor a tudósok nagy többsége kezdetül fogva a Kr. előtti korra helyezte a megtalált barlangi tekeresek írási korát (így Albright, Burrows, Trever, de Vaux, Lankester Harding stb.), akkor Lachemann, Birnbaum, de főleg S. Zeitlin egyszerűen tagadták az ilyen felfedezésnek lehetőségét is, s részben közönséges misztifikációnak és csalásnak mondták az egész leletet. S. Zeitlin még akkor is konokul kitartott merev tagadó álláspontja mellett, amikor már egyre világosabbá vált véleményének tudományos és történelmi tarthatatlansága. Ebben a merev tagadásban azonban nemcsak a régi állásponthoz és addigi ismeretekhez való göresös ragaszkodás játszott szerepet, hanem elsősorban az a jogos félelem, hogy a tekeresek régisége halomra dönt egy esomó biztosnak hirdetett és megcáfolhatatlan tudományos igazságként elkönyvelt racionalista tanítást, amint ez is következett!

A Zeitlin-féle tagadó állásponttól ma már csak mint érdekességéről emlékezünk meg, Paul Kahle, a világ egyik leghíresebb héber kódex szakértője a Chirbet Qumrani leletekről írt legújabb könyvében (Die Hebräischen Handschriften aus der Höhle, 1951) többek között csak annyit mond Zeitlinről, hogy nézeteivel nem is érdemes vitába szállni...

Albrighték és Zeitlinék között Kahle a középutat választja. Elismeri azt, hogy a Chirbet Qumrani tekeresek évszázadokkal régebbiek az eddig ismert legősibb kódexeknél és óriási jelentőségűek, mert részben olyan szöveget képviselnek, mely megelőzi az u. n. maszoréta hivatalos szöveget. Rámutat arra, hogy a szírek birtokában lévő Izaiás tekeres szövege mindenképpen a Kr. u. 100 körül egyedüli hivatalos szöveggé vált maszoréta biblia előtti korból származik, akkor is, ha maga a tekeres későbbi korban íródott.

És ezzel Kahle — bár a tekeres megírásának korában téved —, mint erről majd meggyőződhetünk — egy nagyon fontos kérdésre és lényeges igazságra mutat rá. Arra t. i., hogy végeredményben egy-egy írás kora még nem döntő annak a szövegnek elbírálásában, melyet az írás számunkra megőrzött! Egy — mondjuk — Kr. u. 10. században írt kéziratos kódex megőrizhetett számunkra olyan szöveget, mely a kódex írási idejénél több száz évvel régebbi. Ha pl. a 10 században élő másoló előtt egy Kr. u. 2. századból származó kódex feküdt és annak a szövegét má-

solta le, akkor a 10. században leírt kódex a 2. századnak a szövegét őrizte meg számunkra. Lényegesen fontos és döntő jelentőségű tehát a barlangi leletek korának megállapítása, de itt nem állhatunk meg, hanem azt is meg kell vizsgálnunk, hogy milyen korból származó szöveget képviselnek a Kr. e. I-II. században leírt tekercesek!

Végeredményben Kahle kétségkívül óriási erudícióval és rengeteg összehasonlító anyag összehordásával kimondja az ítéletét, melynél *kevésbé* tudományosan állítani sem lehet, hogy t. i. az Izaiás tekeres nem származhatik Jeruzsálem pusztulása utáni korból, s a tekerceseket valószínűleg azért helyezték el a Kr. u. III. században a barlangban, mert akkor már kodifikálták a zsidók mindennél szentebb hagyományos törvényét, a Misnát, s mivel a Misna előírásainak nem feleltek meg ezek a könyvek, sem a szövegben, sem pedig — az apokrif könyvek — a tartalomlan, azért el kellett azokat rejteni, a használatból ki kellett vonni. *Ez volt tehát a minimum*, ez volt az a dátum, melynél későbbi korbá nem lehetett helyezni — legalábbis nem annak, aki tudományosan akarta a kérdést kezelni — a tekercesek elrejtését és megírását!

De már Kahle előtt és utána is rámutattak a tudósok arra, hogy a tekercesek nem származhatnak a Kr. utáni korból. Albright rámutatott arra, hogy pl. az Izaiás tekeres orthografiája írási módja jóval régibb, mint az eddig ismert legrégebb héber nyelvű papirusztöredéké: a Papirus Nash-é. Ez a Papirus, melyet kiadója, Stanley A. Cook a Kr. u. II., egyik legkiválóbb ismertetője, Francis C. Burkitt, a Kr. u. I. századba helyez, egy liturális szövegtöredék, mely tartalmazza a tízparancsolatot is. A papirusz vizsgálata, az írás alaposabb tanulmányozása alapján Albright bebizonyítja — és ezt Kahle is elismeri —, hogy a Papirusz Nash Kr. u. 70 előttről származik, sőt esetleg még régibb. S a paleografiai és orthografiai érvek alapján a tudósok nagy többsége már Kahle előtt is azt állította és bizonygatta, hogy a talált tekeresek kora nem lehet csak a Kr. e. II., illetve egyeseké az I. század!

Az eddigiekben láthattuk, hogy az egyes szerzők nem tudtak igen sokáig megegyezni a tekeresek datálásának időpontjában, részben a paleografiai és orthografiai összehasonlító anyag kis száma miatt. Mindenesetre már 1950-ben is világos volt a komoly és elfogulatlan tudósok előtt az, hogy a tekerceseket semmiképpen sem lehet Zeitlinnel és követőivel a Kr. u. késői századokba helyezni!

A Chirbet Qumrani ásatások.

Már Kahle rámutatott azonban arra, hogy a döntő szót talán a depotnak további kutatása és főleg a Chirbet Qumrani településnek kiasása fogja meghozni.

Es részben így is történt. Amikor Lankester Harding és de Vaux kikutatták a tekeresek lelőhelyét, már megállapították, hogy egy kilométerre a barlangtól volt egy ősi település, s ennek a feltárása talán választ tudna adni a barlang kincseinek tulajdonosaira, elrejtésük korára vonatkozólag. Chirbet Qumran, melyről beszélünk, 70 méterre van a Holttenger színe fölött, s a két rész 1951 november-decemberében felásta és a modern régészet eszközeivel feltárta a Chirbet Qumran-i település területét. Ez a Chirbet Qumran egy kis fennsíkon van, mély és tág völgyekkel körülvéve, kb. 1 kilométerre a Holttengertől, melynek lakói még kis vízvezetéket is építettek maguknak, Szerteszórva laktak a hegyekben, de volt egy nagy központi épületük (36 m. hosszú és 29 m. széles), melyet nagy négyszögletes kövekből építettek. Az építési stílus kétségkívül nem római. Megállapították, hogy az épületet sebtiben hagyták el lakói, vagy még ők, vagy valami ellenség földulta, s többé nem volt lakott. Az épületben találtak egy ép állapotban lévő ugyanolyan agyagkorsót, mint a barlangban lévő tekeresek korsói, melyet házi célokra használtak. Ugyanazokat a kis méceseket, lámpatöredékeket találták meg ebben a nagy központi házban, mint a barlangban, ugyanolyan háziszerszámokat is: nem lehet tehát kétes, hogy e házuak a lakói helyezték el a barlangban a szent tekereseket és ezt akkor cselekedték, mikor valamilyen okból sürgősen el kellett hagyniuk ősi településüket... Az épület vizsgálata kimutatta, hogy nem lehetett magánház, egyébként is tulságosan nagy lett volna abban a korban és azon a helyen épült magánházakhoz képest, hanem egy közösségnek a központja, mely központban a tagok egyrésze lakott, a többiek pedig a környező barlangokban húzódtak meg és csak az étkezésre és imára gyülekeztek egybe. A központ körül volt a temető is, melynek sírjait feltárták. A település idejét biztosan meg lehet határozni abból, hogy számos pénzt találtak különböző római császárok és procuratorok idejéből. De az utolsó, a legkésőbbi pénz is a Kr. u. 66 előtről származik, tehát világos, hogy annak a közösségnek — s a könyvekből kiderül, hogy vallási közösség volt ez — tagjai, akikéi voltak a tekeresek és akiknek Chirbet Qumranban volt a székhelyük, a zsidó-római háború alkalmával kénytelenek voltak menekülni és ekkor rejtették el a tekereseket abban a reményben, hogy talán majd egyszer visszajövén megtalálhatják azokat, Ezt a megállapítást megerősítik azok az ásatások, melyeket ugyancsak Harding és de Vaux végeztek Chirbet Qumrantól délre 18 km-re, Wadi Murabba'aban. Ez a hely Engadditól, az esszénusok nevű ősi zsidó szekta központjától 14 km-re északra fekszik, a Holt tengertől kb. 2 órai járásra. Maga a hely egy rendkívül szűk völgy, több barlanggal, melyet 6 hetes nehéz munkával kutattak át és ástak föl a régészek. A leletek, melyeket találtak, óriási fontosságúak ön-

magukban is, de a Chirbet Qumrani leletek korának megállapításában is.

Az ásátások alkalmával feltárt utolsó előtti rétegben nagyszámban kerültek napvilágra a második zsidó-római háború (133-135) korából származó kerámia, Hadrianus császár pénzei és érmei, számos írásos dokumentum. Megtaláltak többek között héber nyelvű osztrakákat (kiegietett agyageserépre írt szöveg), papirusz és állatbőr töredékeket mind héber, arám, mind görög nyelven. Szentírási szövegeket, melyeket szántsándékkal téptek össze, s melyek között szerepelnek Mózes 1., 2. és 5. könyvének a maszoréta szöveggel teljesen megegyező töredékei. Ezeknek a töredékeknek az írása könnyen felismerhetően újabb keletű, mint a Chirbet Qumrani tekeresek írása. Találtak azonkívül ott Hadrianus uralkodásának 7. évéből származó (Kr. u. 124) görög nyelvű házassági szerződést, egy bizonyos Sim'on bar Koseba nevű egyénnek két levelét egy bizonyos Josua-ben Galgola-hoz, melyben többek között szó van a „népek“ elleni háborúról. Ebből nyilvánvaló, hogy a levél írója nem más, mint Simeon Bar Kokeba, a második zsidó-római háború fanatikus zsidó vezére, akit 135-ben öltek meg a rómaiak. A Wadi Murabba'a-i ásátások bebizonyították, hogy a Chirbet Qumran-i leleteket nem lehet az első zsidó háború utáni korra tenni, hiszen a Murabba'a-i írások pontosan datálva vannak — éppen ez az óriási jelentősége a leleteknek — és későbbi korból származnak, mint a barlang kincsei! Találtak W. Murabba'a-ban két darab kb. 240 cm. hosszú, 30-40 cm. magas és 3-4 mm. vastag érclemezt, mely papirusztekercs mintájára göngyöltve van, s melybe végig héber betűk vannak bevésve. Most folynak az előkészületek, hogy ezeket az óriási fontosságú réztekercseket az írásnak sérelme nélkül kibontsák és megállapíthassák tartalmát, korát, stb.!

Ezek után már kétségtelenné vált nemcsak Zeitlinéknek, hanem még Kahlénak tévedése is; a Chirbet Qumrani „könyvtárat“ Kr. e. 66-70 között rejtették el a tulajdonosaik, de a tekeresekről az is megállapítható, — mint azt már mondtuk —, hogy az elrejtés előtt már hosszú-hosszú évtizedeken keresztül használták és javították azokat, hogy az egyes tekeresek között — mint pl. az Izaiás tekeres és a Habakuk kommentár között kb. 70-80 esztendőnek kellett eltelnie, ennyivel legalább régibb az Izaiási tekeres írásának a kora a Habakuk kommentárnak az írási korától — tehát általában véve is megállapíthatjuk azt, hogy azok a Krisztus Urunk előtti korból származnak.

De az ásátási eredmények mellett döntő fontosságú volt a Habakuk kommentár tanulmányozása a tekeresek írási korának megállapításában. Mondottuk, hogy a kommentátor saját korára igyekszik alkalmazni Habakuk próféta könyvének jövődöléseit és szavait. Ha mármost sikerül megállapítanunk azt a kort, melyre a próféta kijelentéseit a kommentátor alkalmazza, megkapjuk a

tekercesk írási korát megközelítő pontossággal! Már 1950 nyarán Dupont-Sommer (Observations sur le Commentaire d'Habacue découvert près de la Mer Morte, Paris) megpróbálta a kor identifikálását és azt a Pompeius utáni időkre (Kr. e. 63-ban foglalta el Pompeius Palesztinát és tette római provinciává!) helyezni. Dupont-Sommer professzor közel járt az igazsághoz. Mert a kommentár alaposabb vizsgálata és a kor körülményeinek részletesebb összehasonlítása arra vezetett, hogy megállapították a kommentárban szereplő személyek kilétét. Szó van a kommentárban a „kittim“-ek népéről, akik népeket igáznak le, egy zsidó főpapról, aki gonosz és üldözi az „Új Szövetségnek“ tagjait (ez az „Új Szövetség“ volt a neve annak a szektának, melynek tulajdonában voltak a Chirbet Qumran-i tekercesk!), üldözi annak vezetőjét, az „Igazság tanítóját“ és „az Isten választottainak“ vezérért, vértanúságra adja az „igazakat“ és megkínozza a jámborokat... Megrázó erővel írja le a kommentátor a „Kittim“ nép hadi erejét, politikai fortélyait, mellyel igába aláznak hatalmas népeket, s mely majd elpusztítja a „gonosz főpap“ minden gazdagságát is...

Nem lehet kétséges, hogy a „Kittim“ nép nem más, mint a rómaiak! Azok a rómaiak, akik már Dániel próféta szemléletében is a világ legborzalmasabb és leghatalmasabb birodalmát képviselik, s akik ebben az időben már ott kopogtattak Palesztina kapuinál is. A gonosz főpap, akinek hatalma van üldözni a szekta tagjait, az igazakat és jámborokat, nem lehet más, csak az az Alexander Jannaeus, aki a Hasmonaeus dinasztíának Kr. e. 103-76-ig uralkodó királya és egyszersmind főpap is volt egy személyben. Ő kíméletlen harcot folytatott azok ellen, akik nem voltak hívei az ő politikájának és vallási liberalizmusának, nevezetesen a farizeusok — s ezzel együtt a farizeusoknál is szigorúbb kisszámú szekta, az esszénusok ellen. Ez az Alexander Jannaeus ezreket végeztetett ki a farizeusok közül, akik nem hódoltak be az idegen hellenista szellemnek, melyet az ő uralma igekeztet hatalomra juttatni Palesztinán belül is. Az „Újszövetség“ szektája pedig kétségkívül az esszénusok voltak, akiknek lakóhelyét nemcsak az alexandriai Philo és Josephus Flavius, hanem Plinius római író is a Holt tenger melletti pusztába, Engaddi környékére helyezi!

Evvél a megállapítással el is dőlt a Chirbet Qumrani tekercesk korának a kérdése. Habakuk kommentárja, mely az eddig publikált tekercesk közül a legújabb, nem íródhatott ezek alapján csak Kr. e. 100 és 80 között. Mivel pedig a tekercesk legrégebbe, az Izaiás tekeres kb. 80 évvel korábbi időben íródott, annak keletkezési korát Kr. e. 200-160 közé kell helyeznünk!

Ekkor íródott tehát a tekeres, de ez nem jelenti azt, hogy az a szöveg, melyet az Izaiás tekeres leír, ebben a korban keletkezett volna! Izaiás könyve maga jóval régibb ennél a koránál, s ezt bizonyítják a leletek. Mert az a szöveg, melyet a teljes

Izaiás-tekeres írója leírt és a töredékes tekeres írója más és más szöveget másol, melyek a lényegesben megegyeznek ugyan, de a kicsiny részletekben eltérnek egymástól és mindkettő eltér azonfelül a maszoréta szövegtől is. És ez azt bizonyítja, hogy a könyv szövege mögött már hosszú történelem van, először el kellett fogadni, meg kellett ismerni, szent könyvnek kellett nyilvánítani azt, azután kezdték csak másolni, s a hosszú idő alatt, az egyes másolók nem egyformán írták le Izaiás szövegét, megromlott annak szövege stb. Ha tehát maga a tekeres a Kr. e. II. sz. elejéről származik is, tanúságot tesz arról, hogy az izaiási szöveg jóval ezelőtti korban megvolt!

A barlang kincseinek tudományos jelentősége.

a) E pontban nem foglalkozunk a barlangban talált u. n. apokrif iratokkal, de ez korántsem jelenti azt, hogy a nem szentírási tekereseknek nem volna meg a maguk értéke és tudományos fontossága. Ezek az ősrégi tekeresek új és az eddiginél sok tekintetben megbízhatóbb források a Krisztus Urunk kora előtti évszázad kortörténelmére és a zsidóság akkori lelkivilágára vonatkozólag. Beható tanulmányozásuk és eddigi ismereteinkkel való összevetésük sok mindmáig homályos problémára fog fényt deríteni.

A szentírási tekeresekkel kapcsolatban mondtuk már, hogy azoknak régisége első pillanatra szinte megdöbbentően hatott. Az ok igen egyszerű: sem az Ószövetségnek, sem az Újszövetségnek nincs kezünk között egyetlen eredeti kézírata sem. Azok a tekeresek, melyekre az Isten által meghívott és a Szentlélek sugalmazásának hatása alatt álló férfiak az Ó- és Újszövetségben a szent szöveget leírták, a mi számunkra elvesztek és műveiket csak jóval későbbi korok másolóinak írásából ismerhetjük meg. Nem meglepő ez, hiszen pl. a Kr. e. 800 körül élt Homerosnak legrégebbi teljes kézírata a Kr. u. 13. századból származik. Mind a zsidók, mind a keresztények gondosan és szorgosan törekedtek arra, hogy szent könyveiket a lehető legpontosabban másolják le, de mint minden emberi munka, úgy a kézi másoló munkája sem volt és nem is lehetett mentes a hibáktól, tévedésektől, a véges emberi természetből fakadó gyöngeségektől. És amikor arról van szó, hogy a szent szöveget évszázadokon keresztül adták át egyik nemzedék másolói a másik nemzedékének, akkor joggal fölmerül a kérdés, hogy vajjon az a szöveg, mely ma kezünkben van, megegyezik-e azzal a szöveggel, melyet évszázadokkal azelőtt a szent szerző leírt? Ráhagyatkozhatunk-e különböző korok és országok másolóira, akiknek intelligenciájáról és megbízhatóságáról nem egyszer igen lesújtó itélettel nyilatkozik pl. szent Jeromos?

Egy-két jelentéktelen töredéktől eltekintve az ószövetségi Szentírás legrégebbi szövegtanúja — természetesen most az eredeti héber és arámnnyelvű szövegekről beszélünk — a Codex Prophe-

tarum Cairoensis volt a Kr. u. 895. évből, utána a Codex Prophe-tarum Petropolitanus 916-ból, a teljes Ószövetséget az 1008-ban íródott Codex Leningradensis őrizte meg számunkra mint legősibb szövegemlék. Ez annyit jelent, hogy az ószövetségi Szentírás leg-régibb könyve — Mózes 5 könyve — és annak legrégebb szöveg-tanúja között több mint 2000 esztendő óriási távolsága van, két év-é-zred viszontagsága, másolói munkája, két ezer év a maga vilá-got formáló és megváltoztató hatalmas történelmi eseményeivel, világbirodalmak feltűnésével és bukásával, vallások születésével és pogány istenek gyászos halálával...

A *szövegkritika* az a tudomány, mely azzal foglalkozik, hogy a nagyszámú reánk maradt szövegemlék alapján megállapítsa azt a szöveget, amelyik az *eredeti*, amelyik a *szent szerző* tollából ki-került, — ahogy a *Divino afflante Spiritu* körlevél mondja — „megtisztítva a kézírók hibájából becsúsztott fogyatékoságoktól... széljegyzetektől, kihagyásoktól, szócserektől, ismétlésektől és miu-den más fajta tévedéstől, amelyek előfordulnak olyan írásokban, melyeket századokon át származtatnak tovább.“ A Chirbet Qun-rani leletek első nagy tudományos jelentősége éppen szövegkri-tikai vonalon döntő.

A legrégebb próféta-kódex eddig a Kr. u. 9. század végéről származik, s az az Izaiás tekeres, mely a szír orthodox kolostor tulajdonába került, a Kr. e. II. sz. elejéről, a két szövegtanu kö-zött tehát kb. 1100 esztendő távolsága van. Racionalista körökben általában elfogadott elv volt a század elején, hogy az elméle-tükkel nem egyező szentírási részleteket későbbi betoldásnak mi-nősítették, melyeket t. i. a szerző kora után esetleg több száz évvel írtak hozzá az eredeti szöveghez különböző másolók és át-dolgozók. A szövegkritika tudományának fejlődése már eddig is rengeteg tényre mutatott rá, melyekből nyilvánvalóvá vált, hogy az ilyen hozzátoldások, „hamisítások“ elmélete a levegőben lógó állítás, mert a különböző általános emberi gyengeségből fakadó és éppen ezért az esetek túlnyomó részében könnyen fölismerhető másolói tévedésektől eltekintve a késői kódexemlékek hűen őriz-ték meg az eredeti szent íratot. A Chirbet Qumrani Izaiás-tekeres megcáfolhatatlanul alátámasztja ezt a tételt és most már meg-dönthetetlen tudományos igazsággá tette azt, hogy az ószövetségi szentírás évezredek könyvei épek, és nemcsak tartalmilag, hanem nagy általánosságban formailag is megegyezőek az eredeti kéz-íratokkal!

Az az 1100 esztendő, mely a kairói zsinagóga genizájából szár-mazó legősibb próféta kódex és az Izaiás-tekeres között eltelt, súlyos és a zsidó népet nem egyszer végpusztulással fenyegető véres évezred volt. Az első kor, melyről itt beszélünk kell. a *makkabeusi háború kora*, amikor is a kegyetlen IV. Antiochus Epifánész (Kr. e. 175-163.) szeleucida uralkodó halálbüntetés terhe mellett megtiltotta a zsidó vallás gyakorlását és nem elégedett

meg a véres üldözéssel, a hithű zsidóknak lemészárlásával, hanem egyenesen a szentkönyveknek megsemmisítését tűzte ki céljai megvalósítása egyik főszközéül. Tudta nagyon jól, hogy azok az isteni írások, melyeknek a zsidók birtokában voltak, mindenél jobban óvták a népet a pogány szokásoknak és erkölcsöknek, a pogány szellemnek és hitnek befogadásától, éppen azért rendelte el, hogy az összes szentkönyveket össze keil tépni, el kell égetni és akiknél megtalálnak mégis valamilyen szentíratot, azt azonnal meg kell ölni (1 Makk. 1. 59-60). Ezt az első tragikus kort követte egy még borzalmasabb: a zsidó-római háború kora, Kr. u. 66-70-ben. Ez a háború azonban nem járt győzelemmel és nem is végződhetett más eredménnyel, mint a zsidóságnak teljes vereségével. Jeruzsálemnek Kr. u. 70-ben bekövetkezett teljes pusztulása, a templomnak felgyújtása véget vetett a zsidó állami életnek, a mózesi vallás leglényegesebb részének, a templomi istentiszteletnek, áldozatoknak, az egész ószövetségi liturgiának. És hogy ebben a háborúban a felbecsülhetetlen ember és anyagi veszteség mellett a szentkönyvek is sokat szenvedtek, azon senki sem csodálkozhatik!

S a zsidó nép még egyszer megpróbált a türhetetlen idegen járom alól szabadulni, a fölkelés vezére egy magát Messiásnak mondó vezér: *Bar Kochba* volt. Kr. u. 133-135 között folyt le ez a háború, mely után még kegyetlenebb sors várt a zsidóságra, mint Jeruzsálem pusztulása után. A rómaiak megszüntették a zsidó népi élet utolsó maradványait is, és ekkor kezdődött meg a bolygó zsidó világjárása, a zsidóság szétszóródása az egész világra. 1100 esztendő, több mint egy évezred véres és könnyes kálváriája, egy népnek és egy hitnek tragikus szenvedése van a Chirbet Qumrani tekeres és a kairói zsinagóga kódexe között!

És ha megvizsgáljuk a két szövegemléket, akkor megállapíthatjuk, hogy ez az 1100 esztendő nem változtatott semmi lényegeset a szent szövegben! A Chirbet Qumrani Izaiás-tekeres kb. 5000 helyen tér el a mai u. n. maszoréta szövegtől, de ezek közül 3500 helyesírási eltérés, s a fennmaradó 1500 értelmi eltérés között nincs egy sem, mely komoly különbség volna. A legtöbb értelmi változat abból a törekvésből fakad, hogy az Izaiás-tekeres másolója igyekezett a szöveg régies, nehezen érthető kifejezéseit, a mindennapi nyelvhasználatból már kiment szavait más kifejezésekkel és szavakkal helyettesíteni, hogy a nép könnyebben megérthesse a próféta írását. De az új szavak és kifejezések, az egyszerűsített mondatfűzések végül is ugyanazt mondják, mint az eddig ismert szöveg!

b) Mondottuk azt, hogy a barlang feltárása alkalmával több mint 600 tekeres-töredéket is találtak, melyek közül csak kevés került eddig kiadásra. Ismeretes közülük az a nagyobb töredék, mely Mózes III. könyvéből tartalmaz részleteket, s amelyeknek az írása nem az Izaiás tekeresnek és a többi Chirbet Qumrani le-

letnek u. n. quadrát, arám írása, hanem az ősi héber írás, melyet a főníciaiaktól vettek át, s melyet éppen ezért főníciai írásnak is nevezünk. A betűk vonalvezetése és alakja teljesen azonos a Tell ed-Duweirben (a szentírási Lakis romjai) talált osztrakák írásával (osztraka nem más, mint kiégetett agyagcserép, melyre tintával írtak), s melyeknek a korát egész pontosan tudjuk: Kr. e. 587! A tudósok nagy része mégis e töredék korát a Kr. e. V., esetleg a IV. századba teszi, tehát kb. 200 évvel későbbi korra, mert a szent szövegek írásában sokkal tovább megőrizték az archaisztikus formákat, mint a mindennapi használatban. Az bizonyos, hogy igen sok példát találunk az archaizálási törekvésre vonatkozólag, s amikor — valószínűleg a Kr. e. V. században a zsidók végleg áttértek az ősi főníciai ábráról az arámira, a szent könyvek másolásában még fennmaradhatott sokáig a régi írás. A végleges szót csak akkor lehet majd kimondani, ha több összehasonlítható anyag kerül napvilágra a zsidók egyes korbeli írására vonatkozólag. De akkor sem lehet kétség abban, hogy a töredék a Krisztus Urunk előtti V. századból, esetleg a IV. sz. elejéről származik, s így legalább kétszáz évvel régibb az Izaiás-tekeresnél! A legrégebb kódex és e töredék között tehát nem 1100, hanem 1300 esztendőnél több időtartam van: s a szövegkritikai vizsgálat azt mutatja, hogy pontosan megegyezik a töredék szövege az 1300 évvel későbbi kódexek szövegével! De ha megvizsgáljuk a barlangban talált egyéb szentírási tekercesek vagy töredékek szövegét, minden esetben azt találjuk, hogy bámulatos módon megegyeznek az eddig ismert kódexek szövegével.

1100, meg 1300-1400 esztendő távlatában a zsidóság változatlan hűséggel őrizte az isteni kinyilatkoztatás szent könyveit, így a későbbi betoldásoknak, hamisításoknak, változtatásoknak racionalista elmélete nyilvánvalóan téves. S tovább menve azt is kimondhatjuk, hogy ha 1100 esztendő alatt a zsidó másolók nem változtattak semmit a szent szövegen, akkor hűségesen őrizték azt abban a pár száz évben is, mely az illető szentkönyv keletkezésétől a barlangi leletek idejéig eltelt!

c) Van azonban a barlangi leleteknek egy másik fontos tudományos jelentősége is: az *irodalomkritikai*. A Vigilia 1949 decemberi számában rámutattunk arra, hogy a racionalista kritika igyekszik elvitatni az egyes szentkönyveket azoktól a szerzőktől, akiknek a legősibb tradíció tulajdonítja, s mind az Ószövetségnek, mind az Újszövetségnek fontosabb szentírátaival jóval későbbi korból származtatja, mint a zsidó és keresztény hagyomány és történelmi források. A Chirbet Qumrani leletek napnál fényesebben bizonyítják azt, hogy a zsidó hagyomány feltékenyen, emberileg szinte érthetetlen pontossággal és hűséggel őrködött a Szentírás minden betűje fölött. S ha a zsidó hagyomány ennyire vigyázott a szent szövegre, akkor már eleve lehetetlen, hogy hazugságot, történelemhamisítást követett volna el abban a kérdésben, hogy

az illető szent szöveg melyik korból és melyik szerzőtől származik! Ha a zsidó hagyomány és történelmi források megbízhatóak a szövegkritika szempontjából, akkor ugyanúgy megbízhatóak irodalomkritikai szempontból is, tehát az egyes szentkönyvek lényegileg tényleg azoktól származnak, akiknek ez a hagyomány tulajdonítja! Ezt az általános következtetést részletében is bizonyítja a Chirbet Qumrani három Dániel-töredék.

Valamikor legalább két példányban volt meg a barlangi „könyvtárban“ Dániel könyve. Két tekeresből maradt ugyanis reánk három töredék, az 1, 10-16; 2, 2-6 és a 3, 23-30. A töredékek kora ugyanaz, mint az Izaiás tekeresé, azaz Kr. e. 160-200 között íródtak. A Vigilia idézett cikkében megírtuk már azt, hogy általános racionalista dogma volt, hogy Dániel könyvét nem a Kr. e. VI. században élt Dániel próféta írta, hanem csak Kr. e. 165-ben írták, a makkabeusi háborúk idején. Ebben az időben a zsidóság élet-halál harcát vívta az elnyomó szir szeleucida uralkodóval, IV. Antiochus Epifánesszal és egy névtelen író fantasztikus, u. n. apokaliptikus látomásokba öltöztetett jövendöléseket adott a már régen halott Dániel szájába, hogy népében a harci kedvet és győzelmi hitet őren tartsa. Az apokaliptikus jövendöléseknek megalkotója, ennek a műfajnak első képviselője a Kr. e. 165-ben íródott Dániel-könyv szerzője. A hitetlen tudósok azért tették éppen erre az időre a könyv keletkezési idejét, mert ebben az évben azoknak a történelmi eseményeknek, melyeket a könyv megjövendöl, legnagyobb része már múlt volt, tehát nem kell természetfölötti kinyilatkoztatást felvenni, nem kell csodát elismerni, hiszen Dániel könyve nem más, mint jövendölés apokaliptikus formájába öltöztetett múlt! Sok-sok érv szólt már a barlangi leletek előtt is ez ellen a teória ellen, de a megtalált három töredék közül az egyik egymaga döntő cáfolat erre a racionalista dogmára. Ez a 2, 2-6-ot tartalmazó állatbőr. Tudnunk kell, hogy Dániel könyvének összes kódexei kétnyelvűek: az 1, 1-2, 4/a-ig és a 8, 1-12, 13-ig héber nyelvű, a 2, 4/b-től a 7, 28-ig pedig arámn nyelvűek. A második fejezet 4. versében, a mondat közepén hirtelen megszűnik a héber nyelvű rész és kezdődik az arám nyelvű: ott, ahol a káldeus bölcsék megjelennek Nabukodonozor előtt, hogy feleljenek a király álmára. „A káldeusok így feleltek a királynak:“ ezek a szavak még héberül¹ vannak, míg a következők: „Király örökké élj!“ és a többi részek arám nyelven vannak a kéziratokban. Nem kell valakinek tudományosan képzett szövegkritikusnak lennie, hogy első pillanatra megállapítsa: eredetileg ez nem állhatott így Dániel könyvében. Lehetetlenség, hogy Dániel könyvének szerzője egy mondat közepén más nyelvet kezdjen használni: a könyvet eredetileg vagy héber, vagy arám nyelven írták és a két nyelvű mai szöveg semmiképpen sem lehet a szent szöveg eredeti állapota. Mi lehet ennek a két nyelvűségnek az oka? Csak egy, hogy t. i. a könyv szövege mögött hosszú és

viszontagságos történelem van. E történelem folyamán elveszett az eredeti szövegnek egy jórésze, s amikor a másolók a könyvet újra összeállították, kénytelenek voltak a hiányzó részeket a fordításból pótolni. Valószínű, hogy Dániel könyve eredetileg héber nyelven íródott, de mivel a babiloni fogság utáni időkben a nép egyre inkább elhagyta ősi héber nyelvét és rátért az arám nyelv használatára, szükségessé vált a héber szent iratok lefordítása. Vézivataros időkben, nemzeti és vallási kataklizmák korában Dániel könyve volt a legolvasottabb az összes szent könyvek között. Olvasták, másolták, rejtegették, s eközben történt, hogy az eredeti héber nyelvű másolatok jórésze elveszett, mert a népnek nem a héber, hanem az arámnnyelvű fordítás szövege volt a mindennapi lelki kenyere.

Kétségtelen tehát, hogy a Dániel-könyvnek hosszú-hosszú történelme van, hogy a 2, 4-ben kezdődő nyelvváltozás mögött nem egy-két évtized, hanem legalább 2 évszázad viszontagsága van, de inkább több, mint kevesebb! Minimálisan kétszáz esztendő kellett ahhoz, hogy Dániel eredeti héber szövegét lefordítsák arámra, hogy az arámnnyelvű másolatok egyedüli közkézen forgó példányok legyenek, hogy a héber nyelvűek elvesszenek, hogy a töredékekben fennmaradt részeket újra könyvbe foglalják össze és a hiányzó részeket pótolják a fennmaradt másolatokból! És ime: a Chirbet Qumrani töredékeken ugyanúgy a 2, 4/b-vel kezdődik az arámnnyelvű rész, mint a későbbi kódexekben! Mondottuk: a töredék írási kora a Kr. e. 200-160 közötti idő, s ekkor már a könyv háta mögött ott van az a viszontagságos történelem, melyről mondtunk, hogy legalább 200 esztendeig tartott! Hogy íródhatott volna Dániel könyve Kr. e. 165-ben, amikor ebben az időben már legalább kétszáz esztendősenek kellett lennie a Chirbet Qumrani töredék tanúsága szerint?!

Megdől tehát Dániel könyvének és az apokaliptikus jóvendöléseknek késői keltezéséről szóló hipotézis. De ezzel kapcsolatban sok más fontos racionalista tétel is megdőlt. Ha ugyanis Dániel könyve az első apokaliptikus, akkor az összes jóvendölések, melyek apokaliptikus, látomásos formába vannak öltöztetve, csak Dániel könyve után keletkezettek. És éppen ez volt az egyik főérv Izaiás próféta könyvével szemben, hogy t. i. több apokaliptikus jóvendölés van benne (főleg a 24-27 ff.), amelyeket a mondott elv szerint csak Dániel könyve után, annak hatása alatt írhattak. Ezért tették a racionalisták Izaiás könyvének keletkezési idejét a Kr. e. II. század végére. És ime: először is van már birtokunkban egy teljes Izaiás-tekeres a Kr. e. II. sz. elejéről és azonkívül kiderült, hogy az apokaliptikus jóvendölés többszáz évvel hamarabb keletkezett, nem lehet tehát azzal érvelni Izaiás késői keltezése mellett.

Amit a 20. század nagy racionalista fejedelme, Adolf Harnack kénytelen volt megállapítani az Újszövetségre, azt a Chirbet

Qumrani leletek megdönthetetlenül igazolják az Ószövetségre vonatkozólag. Harnack azt mondja: „Az Egyháznak legrégebbi irodalma főbb pontjaiban, de egyszersmind a legtöbb részletben is, irodalomkritikailag vizsgálva igaz és megbízható... Az őskereszténység forrásainak — azaz az újszövetségi Szentírásnak — kritikájában a tudomány kétségkívül visszakanyarodó mozgásba van a tradícióhoz...” Chirbet Qumran leletei megeáfolhatatlan bizonyítékokkal szolgálnak az ószövetségi kinyilatkoztatás történelmi hitelessége és a szent szövegek épsége mellett.

MENYASSZONYOMNAK

Szél dudorász a hegyekben, a kertben, a bokrok alatt, s már egyre fakulnak a színek. Az ős színű égen a varjak bús feketén, károgra köszönlök az őszt... S szemeidből új tavaszok tüze villan mégis. Igéret, ajándék, édes ajándék vagy Te, s amíg a karomba öllelek, érzem a véred, ahogy lüktetve kering ereidben... Csókokod: a holnap csókja, jövőnké s míg a fülembé súgod a titkot, a boldog tiltkot: tiszta szerelmed, kislányos remegéseden át már érzem az asszonyt.

Balássy László

AMIKOR Simeon búcsút akart venni a bűnös világtól, kisdéd gyermek képében megjelentél szeme előtt s ő fölismerte Benned a tökéletesség Istenét. Elmondhatatlan bölcseségedet dicsérve így énekelt: alleluja!

A Teremtő a teremtés új művét mutatta meg nekünk, amikor megjelent nekünk, teremtményeinek, szeplőtlen méhből származva és szeplőtlenül őrizve meg azt, hogy e csoda szemléletében elmerülve így dicsérjük a Szűzanyát:

Üdvözlégy, romolhatatlanság virága! Üdvözlégy, tisztaság koronája! Üdvözlégy, föltámadás sugárzása! Üdvözlégy, evangéliumi élet képe! Üdvözlégy, Fa, ki a fény gyümölcseit hozod a hívek táplálására! Üdvözlégy, kinek méhe a foglyok szabadítóját hordozta! Üdvözlégy, ellévedtek vezetőjének szülője! Üdvözlégy, aki irgalmasságot nyersz az igazságos bírótól nekünk! Üdvözlégy, sok bűnünk bocsánata, bátorság öllőnye a meztelenül szűkölködőknek. minden vágyat legyőző szeretet: üdvözlégy, sérthetetlen Jegyes!

Görög akathistos (állva énekelt) himnusz. (720 körül)